

Világtalálkozók a fenntartható fejlődésről

Faragó Tibor

A világ országai, a kormányok és a különböző társadalmi csoportok képviselői, valamint nemzetközi és kormányközi szervezetek a társadalmak és a földi környezet jelenével és hosszútávú jövőjével foglalkozó világtalálkozóra készülnek. Erre a találkozóra és ennek keretében az állam- és kormányfők csúcstalálkozója – az ENSZ legnagyobb jelentőségű ez évi eseményére – 2002. augusztus végén és szeptember elején a dél-afrikai Johannesburgban kerül sor. A világtalálkozó témakörét és előkészítésének jelenlegi helyzetét azonban számos ellenmondás övezi, a fenntartható fejlődés koncepcióját és jelentőségét nagyon kevesen ismerik és értik, megvalósításának elveit, szükségességét, eszközeit nagyon eltérő módon értelmezik. A világot átható konfliktusok, a világgazdaság sokrétű folyamatai és a szociális problémák feszítő „napi” ügyei közepette, illetve a számtalan nemzetközi program és fórum mellett a Fenntartható Fejlődési Világtalálkozó tényét és célját is jobbra csak az előkészületekben közvetlenül érintett, a fenntartható fejlődés elvontnak tűnő témakörében érdekelt kormányzati és civil szakértők ismerik. De ez a kisebbik gond. A legutóbbi nemzetközi előkészítő értekezlet egyik résztvevőjének szavai szerint: a világtalálkozó elmúlik, de a világ szociális és környezeti gondjai megmaradnak és egyre kezelhetlenebbé válnak, ha nem jutunk valamilyen egyezsége a megoldásukat illetően. Az ennek alapjait jelentő elveket (a fenntartható fejlődés alapelveit) és a kereteit jelentő programot fogadták el 1992-ben. Ahhoz, hogy ennek lényegét és a tervezett Fenntartható Fejlődési Világtalálkozó célját, előkészületeinek folyamatát bemutassuk, vázolnunk kell az előzményeket, a különböző ország- és érdekcsoportok igényeit, az elvárások közös és ellentmondásokkal teli elemeit.

A környezeti problémák és a társadalmi fejlődés globális összefüggései

Az 1972-ben megtartott stockholmi találkozó (ENSZ Konferencia az Emberi Környezetről) huszadik évfordulóján 1992-ben rendezték meg az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciáját, illetve ennek magas szintű szakaszát („Föld Csúcs”), mely utóbbin mintegy száz ország állam- vagy kormányfője vett részt. A világkonferenciát sokrétű és hosszadalmas előkészületek előzték meg. Az ENSZ létrehozta a „Környezet és Fejlődés Világbizottságot” élén a norvég miniszterelnök-asszonnyal (Gro Harlem Brundtland). E bizottság „Közös Jövők” című jelentésében értékelte a társadalmakat, a földi környezetet veszélyeztető legfontosabb folyamatokat és ajánlásokat adott a teendőkre (a Brundtland-bizottságnak tagja volt Láng István akadémikus is, az MTA akkori főtitkára). Az emberi tevékenységből eredő mind kockázatosabb környezeti hatások összegzését a hosszú időre visszatekintő megfigyelések és a korábbi évtizedekben végzett kiterjedt tudományos kutatások alapozták meg. A környezeti megfigyelések és kutatások mellett a már globális léptékűvé váló hatások megértését, illetve a környezetváltozás következményeinek előrevetítését is átfogó interdiszciplináris vizsgálatok tették lehetővé. A jelentés egyúttal „politikailag” és szociálisan is elfogadható jövőképet kínált minden társadalom számára – ha a megfelelően egyeztetett és koordinált intézkedéseket meghozzák és azokat végrehajtják. Ezek figyelembevételével az ENSZ Közgyűlés külön határozatokban foglalkozott a tervezett világkonferencia céljával, a felkészülési folyamattal, az „elvárt” eredményekkel. Az ENSZ égisze alatt külön kormányközi előkészítő bizottságot hoztak létre, amelynek ülésein kidolgozták az elfogadásra ajánlott dokumentumok tervezeteit. Ezzel párhuzamosan a legtöbb ENSZ szakosított szervezet, számtalan más kormányközi,

illetve nemzetközi szervezet, az ENSZ-tagállamok kormányai és a civil mozgalmak is készültek saját beszámolókkal, értékeléssel, ajánlásokkal az eseményre.

Az 1992-ben Rio de Janeiróban megtartott ENSZ-konferencia, illetve az annak keretében megrendezett csúcstalálkozó elfogadta a fenntartható fejlődés átfogó programját („Feladatok a XXI. századra”), valamint a fenntarthatóság alapelveit („Riói Nyilatkozat” a fenntartható fejlődésről) és a tartamos erdőgazdálkodás elveit. Továbbá megnyitották aláírásra az éghajlatváltozással és a biológiai sokféleséggel foglalkozó egyezményeket, azaz az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményt és a Biológiai Sokféleség Egyezményt. A fenntartható fejlődés elvei és programja egyfajta üzenet volt mindenki számára: globális, regionális, nemzeti és helyi szinten is ezek alapján kell kidolgozni és végrehajtani a feladatokat, mert a fenntartható fejlődés nem érhető el elszigetelt módon egyetlen társadalom vagy társadalmi réteg számára, semmilyen szinten nem kezelhetők egymástól elkülönülten a gazdasági, a szociális és a környezeti feladatok, s fel kell ismerni, hogy a természeti rendszerek nem terhelhetők minden határon túl miközben az egyre növekvő szükségleteket akarják kielégíteni.

Magyar részvétel és értékelés

A magyar delegációt Göncz Árpád köztársasági elnök, az előkészítő szakaszon Keresztes K. Sándor környezetvédelmi miniszter vezette. A világtalálkozót megelőzően nemzeti előkészítő bizottság alakult és a találkozóra nemzeti jelentés készült („Nemzeti beszámoló az ENSZ 1992. évi Környezet és Fejlődés Világkonferenciájára”, f.k.: Bulla M.; ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia MNB, 1991). A delegációnak többek között tagja volt az Országgyűlés környezetvédelmi bizottságának elnöke (Rott Nándor), az MTA képviselője (Láng István) és a hazai nem-kormányzati szervezetek egy képviselője is (Vásárhelyi Judit). A két „riói” egyezmény előkészítő tárgyalásaira a környezetvédelmi tárca „főtárgyalókat” jelölt ki (Nechay Gábort a biológiai sokféleséggel, Faragó Tibort az éghajlatváltozással foglalkozó egyezmény esetében). A civil szervezetek riói találkozóján is volt magyar résztvevő (Schmuck Erzsébet). Rio de Janeiróban a magyar delegáció részt vett a dokumentum-tervezetek véglegesítésével foglalkozó tárgyaló csoportok munkájában, a dokumentumok elfogadásában, illetve a delegáció vezetője – a köztársasági elnök – aláírta a két új egyezményt.

A világkonferenciával párhuzamosan a civil szervezetek is nagyszabású rendezvényt tartottak Rio de Janeiróban, amelyen keményen kritizálták a világ „fenntarthatatlansági” tendenciáit és ajánlásokat tettek a nemzetközi szervezetek, illetve a kormányok számára.

E nagy nemzetközi eseményről és annak eredményeiről részletes tájékoztató kiadványok jelentek meg nálunk is („Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciája: tények és adatok”, szerk.: Bulla M., Faragó T., Nathon I.; ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia MNB, 1992; „Feladatok a XXI. századra, az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai”, szerk.: Bulla M., Foltányi Zs., Moser J., Varga É., Varga J.; Föld Napja Alapítvány, 1993; „Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciáján elfogadott 'Feladatok a XXI. századra' című program áttekintése, szerk.: Faragó T., Gyulai I., Fenntartható Fejlődés Bizottság, 1994).

Az ENSZ program végrehajtásának koordinálása

Az ENSZ Közgyűlés által megerősített program koordinálására 1993-ban megalakult az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága. E testület egy többéves munkaterv szerint foglalkozott a program egyes elemeivel. Emellett számos világkonferenciát, fórumot tartottak az 1993-1997 közötti időszakban (így például szociális fejlődési, népesedési, élelmezésügyi világkonferenciát). 1997-ben az ENSZ Közgyűlés Rendkívüli Ülésszaka („Rió+5”) keretében értékelték a világtalálkozó óta eltelt időszakra vonatkozóan az ENSZ-program megvalósításának eredményeit és korlátait. Az ülészen megerősítették az eredeti ENSZ-

program jelentőségét, s egy újabb többéves munkatervet fogadtak el a végrehajtás elősegítésére a 2002-ig terjedő időszakra („Az ENSZ Közgyűlés Rendkívüli Ülésszaka a fenntartható fejlődés nemzetközi programjának értékeléséről és folytatásáról”, szerk.: Faragó T., Nemes Cs., Fenntartható Fejlődés Bizottság, 1997). Ezen az eseményen is sok vezető politikus értékelt a világban végbemenő, meglehetősen ellentmondó folyamatokat, a régiók fejlettségbeli különbségeinek növekedését, a mind nagyobb kockázatot jelentő globális környezeti problémákat.

A program-, illetve az ENSZ szakosított szervezetei közötti koordinálással is foglalkozó ENSZ-bizottság 1993-tól minden évben ülésszakot tartott. Az ENSZ-bizottság tevékenységét választott elnökség irányította, amely felelős volt a munkaterv vonatkozó részének végrehajtásáért és a következő ülésszak előkészítéséért. E bizottság elnöke lett például 1994-ben Klaus Töpfer akkori német szövetségi miniszter, aki jelenleg az ENSZ Környezeti Programjának a vezetője, 1998-ban Simon Upton új-zélandi miniszter (aki mellett az egyik elnökhelyettesnek választották meg e sorok íróját), 2000-ben a cseh Bedrich Moldan ex-miniszter. A témakör felelős koordinátorává az ENSZ-szervezeten belül 1993-tól Nitin Desai főtitkár-helyettes jelölték ki; tevékenységét az ENSZ-titkárság külön részlege segíti (Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztálya).

A nemzetközi szervezetek részvétele a végrehajtásban

A világkonferenciát követően az ENSZ szakosított és regionális szervei, valamint más nemzetközi és kormányközi szervezetek is elkészítették saját fenntartható fejlődési programjukat vagy beépítették programjaikba annak elveit, megközelítéseit (ENSZ Környezeti Program, Egészségügyi Világszervezet, ENSZ Fejlesztési Program, ENSZ-EGB stb.). Ugyancsak az 1992. évi „Föld Csúcs” egyik eredményének tekinthető a Globális Környezeti Alap (GEF) megerősítése és tekintélyes önálló intézménnyé fejlődése: egyéb feladatai mellett 1994-től ez az intézmény működteti a Biológiai Sokféleség Egyezmény és az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény pénzügyi mechanizmusát is. A közelmúltban az Alap feladata lett egy újabb nemzetközi egyezmény (a „POP-egyezmény”) pénzügyi támogatása és a Kiotói Jegyzőkönyvhöz kapcsolódóan létrehozandó új pénzügyi letéti alapok kezelése. A nemzetközi szervezeteknek a témakörhöz kapcsolódó kezdeményezései sorában külön említésre méltó, hogy az OECD 2001 májusában fogadta el a fenntartható fejlődésre vonatkozó ajánlásokat tartalmazó jelentését. A “riói folyamat” keretében nemzeti programok készültek és bizottságok alakultak a világ legtöbb országában.

A hazai fejlemények

Nálunk kormányhatározat rendelkezett a hazai bizottság létrehozásáról 1993-ban – az ENSZ-konferencián elfogadott programból és egyezményekből adódó hazai feladatok meghatározására és a végrehajtás koordinálására. Egyúttal e bizottság készítette elő a témakörhöz kapcsolódó nemzetközi tárgyalásokon való részvételt, foglalkozott az azokon képviselendő állásponttal, illetve segítette a tárcaközi egyeztetést és a bizottságban képviselt nem-kormányzati szervezetekkel való kapcsolattartást. A bizottság elnöke a környezetvédelmi miniszter lett; a bizottság tagjait a tárcák és egyes országos hatáskörű szervek vezetői delegálták. A bizottság később kibővült néhány nem-kormányzati szervezet képviselőjével is. A bizottság konzultatív jelleggel működött; emellett a tagok rendszeresen kaptak írásos anyagokat tájékoztatásként vagy véleményezésre a fenntartható fejlődés tágran értelmezett környezeti-szociális-gazdasági témaköreiben a különböző eseményekről, programokról, tervezetekről. A bizottság ellátta az érintett intézményekkel, egyezményekkel kapcsolatban a tárcaközi felügyeleti feladatkört is (elsősorban a két „riói” egyezmény, az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottság és a Globális Környezeti Alap esetében). A bizottság komoly figyelmet

szentelt a tájékoztatásnak: összefoglaló jellegű kiadványok születtek a nemzetközi fórumok fontosabb állásfoglalásairól és dokumentumairól az érintett hazai közvélemény tájékoztatása érdekében, illetve nemzeti beszámolók az említett nemzetközi intézmények részére.

Bár a célkitűzések között eddig nem szerepelt a fenntartható fejlődés átfogó hazai koncepciójának vagy stratégiájának elkészítése, de az elvárásokkal összhangban a fenntartható fejlődés elvei és eszközei megjelentek az egyes ágazati tervekben – különösen a környezetvédelem területén. Így az 1995-ös környezetvédelmi törvény vagy az 1997-ben elfogadott környezetvédelmi program (a Nemzeti Környezetvédelmi Program) a fenntarthatóság elveire, integrált megközelítésére épült. A hazai bizottság által koordinált, 1993-1998 közötti tevékenységet nemzetközi szinten is elismerték: hazánk tagságát rendre megújították az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottságában, 1998-ban magyar alelnököt választott az ENSZ-bizottság, s Budapesten tartották meg 1998-ban a következő ülészakot előkészítő magasszintű találkozót (ezen részt vett az ENSZ főtitkár-helyettese, az ENSZ Környezeti Programjának vezetője és a Globális Környezeti Alap vezetője is; e találkozó társelnökei Angela Merkel akkori német környezetvédelmi miniszter és Szili Katalin magyar környezetvédelmi államtitkár voltak). A „riói folyamathoz” is kapcsolódóan Magyarország tagja lett a Globális Környezeti Alapnak, illetve részese lett a két „riói” egyezménynek.

Az Európai Unió és a fenntartható fejlődés

Az Európai Unió a fenntartható fejlődés elveire és megközelítésére építő Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogramját ugyancsak 1992-ben véglegesítette. Ez akkor még elsősorban az EU környezetpolitikai programja volt, de már részletesen kitért az ágazati feladatokra, a társadalmi együttműködés erősítésére is („A fenntarthatóság felé: az Európai Unió Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogramja”; az EU-program magyar nyelvű kiadása. Szerk.: Csanády R. A., Pomázi I., Szabó T., KTM, 1997). Később a fenntartható fejlődést mint általános – a Közösség összes politikáját átható – célkitűzést fogadták el és foglalták bele az Európai Unió alapokmányába.

Az 1997. évi „Rió+5” rendkívüli ENSZ-ülésszak után a fenntartható fejlődés ügye az európai integrációban is nagyobb hangsúlyt kapott. Az Európai Tanács 1999. évi helsinki döntésének értelmében az Európai Bizottság elkészítette az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiáját, amelyet elfogadásra a Göteborgi Európai Tanács elé terjesztettek. A stratégia a Közösség hosszú távú célkitűzéseit fogalmazza meg, figyelembe véve a gazdasági fejlődésre, a társadalmi-jóléti (szociális) ügyekre és a környezetvédelemre vonatkozó, egymással összefüggő elvárásokat és feladatokat. A 2001 júniusában az Európai Tanács elfogadta a stratégiát és úgy határozott, hogy annak végrehajtása érdekében javítani kell a belső politikák koordinációját és ki kell dolgozni a konkrét szakterületi stratégiákat. A végrehajtás kérdését minden évben az Európai Tanács tavaszi találkozásán napirendre tűzik. Az elfogadott stratégiát az Európai Unió egyúttal úgy tekinti, mint a 2002-ben megrendezendő Világtalálkozóra való felkészülése meghatározó dokumentumát. Az Európai Unió számára a környezeti szempontokat, a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás követelményeit tekintetbe vevő gazdasági-társadalmi jövőképet is jelző stratégia alapvető jelentőségű a tagjelölt országok számára is, hiszen annak hatályosulása, végrehajtása már egy olyan időszakra esik, amikor a Közösség ismét új tagokkal bővül. Az erre vonatkozó együttműködés szempontjából is fontos alkalom a 2002-ben esedékes Világtalálkozó. (A stratégiát magyar nyelven is közreadtuk: „Nemzetközi együttműködés a fenntartható fejlődés jegyében és az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiája”, Fenntartható Fejlődés Bizottság, 2002.)

A világtalálkozó előkészületei

Az ENSZ Közgyűlés határozata alapján 2002. augusztus elején, szeptember végén kerül sor erre a nagyszabású eseményre: ez lesz a Fenntartható Fejlődési Világtalálkozó, illetve az ennek keretében megtartandó állam- és kormányfői csúcstalálkozó (2. „Föld Csúcs”). A nemzetközi előkészületekre 2001 májusában az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottságának ülészaka keretében részletes menetrendet fogadtak el. A csúcstalálkozó alapvető célja az 1992-ben elfogadott program eddigi végrehajtásának értékelése és a további feladatok meghatározása.

A nemzetközi felkészülési folyamat keretében mindegyik ENSZ régióban 2001 őszi konferenciát rendeztek, ahol megfogalmazták az adott térség országainak értékelését az eddigi eredményekről és állást foglaltak a Világtalálkozóval, annak programjával, s további „közös” feladatokra vonatkozó elvárásokkal kapcsolatban. Ezekkel párhuzamosan számos informális találkozót is rendeztek tekintélyes szakemberek részvételével, a legkülönbözőbb nemzetközi és kormányközi szervezetek fogalmazzák meg ajánlásaikat és a nem-kormányzati szervezetek is készülnek. A 2002. év során tartják meg a hivatalos előkészítő bizottsági ülészeket az ENSZ égisze alatt, amelyeken összesítik az addig beérkezett értékeléseket és javaslatokat, illetve megkezdik a Világtalálkozó elé terjesztendő dokumentum és ajánlás tervezetek kidolgozását.

Az ENSZ szintjén, regionális és nemzeti szinten is azonban számtalan más egyeztetési, probléma-megoldási, programalkotási és -végrehajtási folyamatnak lehetünk tanúi. Miközben a fenntartható fejlődés koncepciójában gondolkodók és „hívők” úgy vélik, hogy ez a folyamat fogja és hangolja össze a leghatékonyabban a különböző szakterületi, ágazati, társadalmi teendőket, addig ettől szinte teljesen függetlenül a legkülönbözőbb témakörökben bizottságok működnek, világ- és regionális programok készülnek, nagyszabású fórumokat tartanak vagy készítenek elő. Csak néhány példa az elmúlt évtized vagy akár a jelenleg folyamatban lévő programok, fórumok témaköreiből: a világ népesedési problémái, élelmezésbiztonság, az épített környezettel kapcsolatos igények és problémák, az egészséges ivóvíz biztosítása mindenki számára, a világkereskedelem alakulása és az azzal foglalkozó világszervezet reformja, a fejlődő és különösen a legkevésbé fejlett országok számára a fejlődésüket segítő pénzügyi és technológiai segítség, a fejlesztésekkel kapcsolatos döntéselőkészítésben, döntésekben a társadalmi részvétel lehetőségének biztosítása stb. A Világtalálkozó sikere, a fenntartható fejlődés ENSZ-programjának végrehajtására irányuló erőfeszítés tehát jelentős mértékben azon is múlik, hogy mennyire valósítható meg a szerteágazó együttműködés intézmények és programok összhangja. A legfontosabbnak azonban annak felismerése és az eddigieknél egyértelműbb elfogadása látszik, hogy az egymásra és a környezet állapotára mind jobban ható társadalmak, illetve társadalmi rétegek, érdekcsoportok csak egymással együttműködve és a jövő nemzedékek érdekeire is tekintettel érhetik el a fenntartható fejlődést, illetve kerülhetik el a társadalmak végzetes fejlődés és életminőségbeli megosztását (szétszakadását), az összességében gyorsan növekvő fogyasztási igények, a környezetterhelés és a nem megújuló erőforrások nem fenntartható hasznosítása következtében a környezetállapot visszafordíthatatlan leromlását, megváltozását. A Világtalálkozótól tehát sokan egy új globális megegyezés („global deal”) és egy globális együttműködési megállapodás („global compact”) megkötését várják. A globális megegyezésnek elsősorban a gazdagabb és a szegényebb nemzetek között kellene létrejönnie az utóbbiak felzárkózását elősegítve, miközben a fejlettebbeknek át kellene térniük a fenntartható – azaz a felhasznált erőforrásokat sokkal mérsékeltebben hasznosító és jóval kevésbé környezetkárosító – fogyasztási „mintákra”. A globális együttműködési megállapodás pedig annak a felismerésnek a jegyében köttetne meg a különböző társadalmi érdekcsoportok között s kitüntetetten az üzleti élet képviselőivel, hogy a fenntartható fejlődési, fejlesztési feladatok megoldása egyáltalán nem csak a kormányok felelőssége.

A Világtalálkozóra való felkészülés, az együttműködés és a tájékoztatás nemzetközi szinten és nálunk is különösen indokolt annak tükrében, hogy a fenntartható fejlődés fogalmát, elveit, célját és eszközrendszerét csak nagyon kevesen ismerik és értik, a szociális-gazdasági-környezeti folyamatok hosszútávú összefüggéseire nem irányul kellő figyelem, a fenntartható fejlődést sokszor – rendkívül helytelenül – a “tartós gazdasági növekedéssel”, illetve a növekvő termelési és fogyasztási igényekkel azonosítják. Mindezek következtében a fenntartható fejlődés követelményei egyelőre nem vagy csak nagyon korlátozottan érvényesülnek a tervezési, a fejlesztési és a végrehajtási folyamatokban. A 2002. évi Fenntartható Fejlődési Világtalálkozóra és az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiájára való felkészülés legalábbis alkalmat kínál nemzeti és nemzetközi szinten a gazdaságfejlesztési, a szociális, a természeti erőforrás-gazdálkodási, környezetterhelési és környezetvédelmi tendenciák elemzésére, az eddig e téren elfogadott programok kritikai értékelésére, a további teendők megfogalmazására.

- - - - -